

Kultivace rozlišovacích schopností

Arthur Zajonc

Když aranžujete květiny ve váze a na okamžik se zastavíte, abyste si rozmysleli účinek kompozice, na co hledíte? Když se snažím seřadit optické prvky laserového systému, na co se dívám, co vede mé prsty, že přesně nastaví přístroj? Jak to víte (a jak to vím já), že je všechno naprosto v pořádku? S čím srovnáváme to, co vidíme? Zdá se, že v myslí máme ideální představu, něco, co nikdy neexistovalo fyzicky, ale co je určitou kvalitou, podle níž všechno poměříme. Co je podstatou takového ideálu? Je skutečný, nebo je pouze extrapolací myslí?

Dívám-li se opět do světla a na barvy, které vydává laser, „vidím“ je jako smysluplný celek, jako zesílené spontánní záření. Na základě svého porozumění optice zrcadel a přístrojů na zahřívání mohu posoudit stupeň a směr vychýlení a napravit ho. To, jak se na věc dívám, je víc než jen pozorování, je to inteligentní proces. Má pozorování a mé činy jsou již dopředu plné idejí nebo, jak by řekl filosof N. R. Hanson, „jsou obtěžkány teorií“. Totéž platí i pro kteréhokoliv zkušeného řemeslníka. Dokonce i tehdy, když postrádá jakékoliv formální teoretické poznatky z fyziky, jeho pohled je plně inteligentní, zrozený z dlouhých zkušeností, chyb a vítězství. Když se inteligence nepřerušené vlévá do řemeslníkových rukou, krása práce se zjevuje jako zralé ovoce na větvi hrušně. Pokud tato inteligence chybí, pak fenomén vědomí nezprostředkovává žádný význam. Soudržnost barev, forem a zvuků vyprchá do nevyvinutého kaleidoskopu vjemů.

V knize *Catching the Light* (Zachytit světlo) jsem vyprávěl skutečný příběh francouzského chlapce, který se narodil slepý. V roce 1910, když mu bylo osm let, ho operovali dva lékaři, Moreau a LePrince, a podařilo se jim odstranit vrozenou vadu, která byla příčinou jeho slepoty. Náhle byl zaplaven vjemy ze světa, které znal pouze prostřednictvím ostatních čtyř smyslů. Co viděl? Jakmile lékař sundal obvazy z pacientových mladických očí, pohnul rukou před jeho očima, ale nepřišla žádná reakce. Lékař opakoval tento čin několikrát a opět žádná reakce - zhoła nic. Pak chlapec náhle zaslechl pohyb ruky, jako by zasyčela ve vzduchu a v tomto chvatu ji spatřil. Den po dni s ním lékaři i sestřičky pracovali a učili ho vnímat barvy a tvary, pomáhali mu s vysilujícím úkolem - naučit se vidět. Bohužel, nakonec neuspěli, úkol byl prostě příliš náročný. Ze studia mnoha podobných případů i z výzkumu představ zvířat víme, že naučit se vidět je možné v prvních několika letech lidského života. To, co se jeví jako naprosto přirozené pro miminko, je v pozdějším věku velice obtížné. Abychom pronikli své syrové vjemy inteligencí nebo tím, čemu říkám světlo myslí, potřebujeme zvláštní plasticitu a sílu prvních tří let. Musíme se naučit rozumět tomu, co vidíme.

Aby mohlo dojít k opravdovému poznávání, musí se vnější sluneční světlo, jež nám přináší smyslový svět, setkat s odpovídajícím vnitřním světlem myslí. Podobně, pokud si přejeme porozumět zkušenostem, které se vynořují v průběhu meditací, musíme objevit způsob, jak roznítit vnitřní inteligenci, jež bude způsobilá pro tyto nové oblasti zkušenosti. Na začátku jsme jako onen francouzský hoch, jenž měl nové zkušenosti, ale žádnou možnost, jak jim porozumět. Nicméně jestliže vytrváme, pak na rozdíl od onoho francouzského chlapce postupně roznítíme nové světlo myslí, jež je potřebné k porozumění tomu, co zakoušíme v meditaci. Naším úkolem v této a příští kapitole bude rozvinout kontemplativní praktiky, které podporují nezbytný nový druh myšlení.

Měli bychom být obezřetní při aplikaci způsobu porozumění a instinktivního poznání, majících původ v nám důvěrně známé oblasti smyslových zkušeností, na novou oblast spirituální zkušenosti. Tyto způsoby poznání jsou vždy po ruce, ale jsou zcela nevhodné pro oblast, která se nám otevírá prostřednictvím meditace. To by nás nemělo překvapovat. Tradiční pojetí klasické mechaniky se ukazuje jako zcela nevhodné pro nové fenomény mechaniky kvantové. Ideje, jež se radikálně odlišují od předchozí vědy, byly zcela nezbytné. Nové pojmy jsou často potřebné proto, aby vyložily nové jevy, a to platí i pro meditační zkušenosti.

Z každodenního života víme, že brilantní porozumění v jedné oblasti nezaručuje, že se budeme perfektně orientovat také v jiné oblasti. Ne každý profesor literatury dokáže přibít hřebík a ne každý matematický génius je stejně talentovaný v sociálních dovednostech. Od té doby, co začal harvardský profesor psychologie Howard Gardner psát o různých druzích inteligence, jsme si začali uvědomovat, že některé z nejdůležitějších kognitivních schopností nemůžeme uchopit jediným měřítkem. Pokud doufáme, že se praktikováním meditace staneme inteligentními, tedy pokud si přejeme porozumět meditačním zkušenostem, pak musíme od základu zformovat nový typ inteligence. Ve zbytku této kapitoly si načrtneme prostředky, jimiž toho lze dosáhnout. K přípravě a procvičování této nové inteligence budeme užívat matematiky, filosofie i dalších meditačních cvičení.

Úsilí o vhled

Ať nás již první meditační zkušenosti zastihnou v náručí přírody nebo při četbě poezie, tato zkušenost se vždy podobá tomu, co zažil onen francouzský chlapec, když mu byl navrácen zrak. Připomeňme si Emersonovu nečekanou a neznámou zkušenost na bostonských pastvinách. V porovnání s tím mohou být naše vlastní iniciační zkušenosti jemné, přechodné a prchavé; nicméně časem začnou být tyto zkušenosti na území meditace pro nás čímisi důvěrným. Budou hojnější, změní se naše sny a život sám se začne jevit v různých rovinách bohatším.

Abychom objevili autentický smysl těchto zkušeností niterného života, naše myšlení se musí stát svobodným a pohyblivým, ovšem způsobem, který je nám zatím zcela neznámý. Z tohoto důvodu to lze jen velmi obtížně zachytit slovy a myšlenkami. Thoreau napsal: „Dokážeme snadno rozmnožit vnější formy, ale dát tomu vnitřnímu vnější výraz, to snadné není“. Ve svých denících Thoreau denně zápasil o to, aby dokázal ve slovech zachytit vše, co tak mocně prožíval na svých potulkách po polích a bažinách. Věděl, jak rozmnožit vnitřní zkušenosti, kterých si tolik cenil, avšak zapsat je vyžadovalo ještě mnohem více úsilí.